

TIJDSCHRIFT

VAN HET

KONINKLIJK NEDERLANDSCH GENOOTSCHAP

VOOR

MUNT- EN PENNINGKUNDE

ONDER DE ZINSPREUK

„Concordia res parvae crescunt”

TE

AMSTERDAM

8^e Jaargang

AMSTERDAM

G. THEOD. BOM EN ZOON

1900

Bouwstoffen voor eene Geschiedenis van het Nederlandsche Geld- en Muntwezen.

Muntwaarde te 's-Hertogenbosch.

1419—1425.

In het belangrijk archief van het kasteel van Helmond bevindt zich een papieren registertje in 8°, houdende zes achter elkaar geschreven rekeningen van HENRICK VAN HERZEL, wonende te 's-Hertogenbosch, rentmeester van JAN VAN BERLAER, heer van Helmond en Keerbergen.

De eerste rekening loopt over het tijdvak *Sente Remeyssavont* (30 Sept.) 1419 tot *Sente Lambrechtsavont* (16 Sept.) 1420.

De tweede van *Sente Lambrechtsdach* (17 Sept.) 1420 tot St. Lamb. 1421.

De derde van St. Lamb. 1421 tot St. Lamb. 1422.

De vierde van St. Lamb. 1422 tot *Bamisse* (1 Oct.) 1423.

De vijfde van Bamis 1423 tot Bamis 1424.

De zesde van Bamis 1424 tot Bamis 1425.

De rentmeester zegt in het hoofd der eerste rekening, dat deze gedaan is *in alrehande gelde hiernaer verclaert, te weten een Vrancrix crone 30 boddreger, enen Wilhelmusscilt 25 boddreger, enen Rijnsche gulden 24 boddreger, enen Arnemsgulden 20 boddreger.*

Ook in de hoofden van al de volgende rekeningen zijn dergelijke verklaringen opgenomen. De wijzigingen, die de muntwaarde in het tijdvak 1419—1425 onderging, worden aangetoond door het volgend staatje:

NAAM DER MUNT	WAARDE IN BODDRAGERS					
	1 ^e rekening	2 ^e rekening	3 ^e rekening	4 ^e rekening	5 ^e rekening	6 ^e rekening
Frankrijksche kroon	30	31	31½	33	34	36
Wilhelmusschild. . .	25	26	27	29	30	31
Rijns gulden	24	25	26	27½	28	30
Arnhemsche gulden.	20	21	22	22½	23	24

In het hoofd der 4^e en volgende rekeningen staat alleen *crone*. In de 6^e komt een *gulden crone* voor, alle tot dezelfde waarde als de *Vrancrix crone*

In het hoofd der 4^e en volgende rekeningen staat *Hollandsch scilt*. Reeds in het corpus der 1^e rekening komt een *Hollandsch schild* voor tot eene gelijke waarde als het *Wilhelmusschild*.

In de 6^e rekening worden 20 Arnhemsche gulden verantwoord met de uitdrukkelijke vermelding, dat voor elken gulden betaald is *23 bodd. ende een quartier*. Zij worden daarna herleid tot den Arnhemschen gulden van 24 boddreger.

In de rekeningen zelf komen een vijftal kleine munten voor, wier waarde onderling over het geheele tijdvak 1419 - 1425 onveranderd bleef. De onderlinge waardeverhouding wordt in het volgende staatje aangetoond.

	Vlyguyt	Plack	Tuyn	Boddrager	Lichtgulden
Vlyguyt	1	$\frac{2}{7}$	$\frac{1}{8}$	$\frac{1}{14}$	$\frac{1}{126}$
Flack	$3\frac{1}{2}$	1	$\frac{7}{10}$	$\frac{1}{4}$	$\frac{1}{36}$
Tuyn	8	$2\frac{2}{7}$	1	$\frac{4}{7}$	$\frac{4}{63}$
Boddrager . . .	14	4	$1\frac{3}{4}$	1	$\frac{1}{9}$
Lichtgulden . .	126	36	$15\frac{3}{4}$	9	1

De *Lichtgulden* wordt dikwerf kortweg *gulden* genoemd.

Als kleine munt komt in alle rekeningen nog voor de *Brabantsche boddrager*. Zijne waarde wordt in de 1^e rekening gesteld op 16 *vliguyt*, in al de andere rekeningen op 5 *plack*.

In de 1^e rekening is de Brabantsche boddrager alzoo gelijk aan:

$$16 \text{ vlig.} = 4\frac{4}{7} \text{ plak} = 2 \text{ tuin} = 1\frac{1}{7} \text{ bodd.} = \frac{8}{63} \text{ guld.}$$

In de volgende rekeningen gelijk aan:

$$17\frac{1}{2} \text{ vlig.} = 5 \text{ plak} = 2\frac{2}{10} \text{ tuin} = 1\frac{1}{4} \text{ bodd.} = \frac{5}{36} \text{ guld}$$

Als kleine munt trof ik nog aan de *crumsteert*. Hij heeft in de 3^e rekening eene waarde van $1\frac{1}{2}$ bod-

drager, in de 6^e rekening daarentegen eene waarde van $1\frac{1}{3}$ boddrager. In de overige rekeningen komt hij niet voor.

Voorts komt in de 3^e rekening als kleine munt nog voor het *Licht Scilt* ad 3 boddrager.

Van de twee volgende grootere munten kon de waarde nog worden vastgesteld: de *Beyersgulden*, in de 3^e rekening = 21 boddrager, doch in de 6^e rekening = 23 boddrager en eindelijk de *Gulicsgulden* in de 6^e rekening = $23\frac{1}{2}$ boddrager.

Des vrijdags na St. Petrus en Paulus (5 Juli) 1314 ruidde JAN VAN BERTHOUT, gezegd VAN BERLAER, eenige cijnzen, welke hij te Lier en omstreken bezat, met den Hertog van Brabant tegen de heerlijkheid Helmond c. a. en eenige cijnzen in verschillende plaatsen van Peelland. (Zie mr. C. C. N. KROM en AUG. SASSEN, Oorkonden betreffende Helmond n°. IX). Deze laatste cijnzen zijn telken jare in de rekening van HENRICK VAN HERZEL verantwoord. In de oorkonde van 5 Juli 1314 zijn die inkomsten per dorp beschreven b. v. *Item te Helmont van ouden cheise* 10 ƒ 19 β 10 d *ende van nuwen cheise* 7 ƒ 16 β 10 d . In het bekende leenregister van den Hertog van Brabant, genaamd *Bosch Strick grefier* zijn die cijnzen aldus geboekt: *Ende nog den chijns van Helmont ende van Pedelant te wetene tot Rode, tot Leynde, tot . . . . enz., ghedraghende isamen CVIIJ ƒ auts ende CXVI ƒ nou.* (Zie KROM en SASSEN blz. 2 en 3.)

De mij ten dienste staande rekeningen werpen een helder licht over de beteekenis der woorden *ouden*

cheise en *nuwen cheise*, ƒ *auts* en ƒ *niws*, zooals die in de even geciteerde teksten en voorts op vele plaatsen in de leenregisters van den Hertog van Brabant en in beleeningsbrieven der 14^e eeuw voorkomen en het waarlijk groote wetenschappelijke belang van dit mijn onderzoek kan om die reden wel moeielijk worden ontkend.

De rentmeester van den Heer van Helmond zegt in het hoofd zijner eerste rekening dat *men de renten ontfaet in ouden groten den enen gr. voir IX ð, den anderen gr. voir XIJ ð, ter summe audts tsijns CVIJJ ƒ XVIIJ ð ½ ort ende nuwe tsijns CXX ƒ X ð IIJ oirt ende voir elken auden gr. ontfaen IJ brabantse boddreger oft XXXIJ vliguyt ende daerom hiervan den termijn van Sinte Remeysmisse CVIJJ ƒ XVIIJ ð ½ ort audts tsijns ende CXX ƒ X 1) ð IIJ ort nuwe tsijns maken VJc IIJ ar. gulden XVJ bodd. VJ vlig.*

Ziehier wat dit alles wil zeggen:

De rentmeester verantwoordde 108 ƒ 181/8 ð oude cijns en 120 ƒ 103/4 ð nieuwe cijns.

Van het pond, waarin de *oude* cijns is uitgedrukt, zijn 9 penningen gelijk aan 1 ouden groot.

Van het pond, waarin de *nieuwe* cijns is uitgedrukt, zijn 12 penningen gelijk aan 1 oude groot.

Aan oude cijns is verantwoord 108 ƒ 181/8 ð of $108 \times 240 + 181/8 = 259381/8\text{ð}$. Deelt men dit laatste getal door 9 dan verkrijgt men het aantal oude grooten, n.l. $2882^{1/72}$.

1) Uit de volgende rekeningen blijkt dat X eene schrijffout is voor XIJ.

Aan nieuwen cijns is verantwoord 120 ƒ $11\frac{3}{4}$ d
 of $120 \times 240 + 11\frac{3}{4} = 28811\frac{3}{4}$ d .

Deelt men dit getal door 12, dan verkrijgt men
 het aantal oude grooten n.l. $2400\frac{47}{48}$.

Te zamen zijn er alzoo verantwoord:

$$2882\frac{1}{72} + 2400\frac{47}{48} = 5283 \text{ oude gr.}$$

Nu is voor elke oude groot ontvangen 32 vlig.
 is totaal 32×5283 of 169056 vlig.

280 vlig. = 1 Arnh. gulden.

14 " = 1 boddr.

$$169056 : 280 = 603 \text{ met een restant van } 216$$

$$216 : 14 = 15 \text{ " " " " } 6$$

ergo: 169056 vlig. = 603 argul. 15 bodd. 6 vlig.

Zooals wij zagen heeft de rentmeester geboekt 603
 argul. 16 bodd. 6 vlig. Hij heeft zich alzoo 1 bodd.
 in zijn nadeel vergist.

In de volgende vijf rekeningen, die de rentmeester
 blijkbaar in ééns gedaan heeft, is de oude groot in
 doorsnede bepaald op 2 Brabantsche boddrager of 10
 plack. Hij drukt dit aldus uit: *Ende want dat in
 beghin van deser rekeninghe min gegouden heeft ende
 in dat eynde meer gegouden heeft. soe is hier die mid-
 delt geraemt in deser rekeninghe ende dairnae comende
 totten jair van XXV toe te weten te ontfaen voir
 elken ouden gr. IJ Brabants bodd. ofte X plc.*

De rentmeester heeft steeds het volle bedrag der
 cijnszen geboekt. De achterstand, destijds *fauten* ge-
 noemd, wordt aan 't slot der rekening in eens afge-
 trokken, eveneens naar de gemiddelde waarde.

De cijns *ouats* wordt eerst herleid tot cijns *nizws*
 en langs dien weg het geheel bedrag der *fauten* uit-

gedrukt in het pond, waarvan 12 penningen gelijk zijn aan 1 oude groot. Dat pond wordt dan, — *want dat ghelt min gegouden heeft int beghin van desen rekeningen ende alleynsen meer* —, in het middelt geraemt voir IJ Ar. guld. VJ bodd.

Dit gemiddelde is alzoo hetzelfde als het voorbeelde van den ouden gr. ad 10 plak. Immers 1 oude gr. = 12 d

$$1 \text{ g} = 20 \times 12 \text{ of } 240 \text{ d} = 20 \text{ oude gr.}$$

$$20 \text{ oude gr.} = 20 \times 10 \text{ of } 200 \text{ plak.}$$

$$200 \text{ plak} = \frac{200}{4} \text{ of } 50 \text{ bodd.}$$

De gemiddelde waarde van den Arn guld. = 22 bodd. 50 bodd. is alzoo 2 Arn. guld. 6 pl.

In elk der rekeningen wordt geboekt de cijns *te Doerren dat van Dijnter comen is van ouden tsijns XVIIJ β 10 d ende XIIIJ Coels*. Er wordt voor uitgetrokken in de

1 ^e	rekening	3 Ar. gul.	8 bodd.	8 vlig.	= 68 bodd.	8 vlig.
2 ^e	"	3 "	" 12 "	"	= 75 "	"
3 ^e	"	3 "	" 9 "	"	= 75 "	"
4 ^e	"	3 "	" 7 $\frac{1}{2}$ "	"	= 75 "	"
5 ^e	"	3 "	" 6 "	"	= 75 "	"
6 ^e	"	3 "	" 3 "	"	= 75 "	"

In de eerste rekening vertegenwoordigen 18 β 10 d oud eene waarde van $\frac{18 \times 12 + 10}{9} = 25\frac{1}{9}$ oude gr. = 57 bodd. 5 $\frac{1}{2}$ vlig.

In de volgende rekeningen vertegenwoordigen 18 β 10 d oud eene waarde van $25\frac{1}{9} \times 10 \text{ pl.} = 251\frac{1}{9} \text{ pl.} = 62 \text{ bodd. } 11 \text{ vlig.}$

De waarde der 14 Keulsche is alzoo in de eerste rekening 68 bodd. 8 vlig. — 57 bodd. 5 $\frac{1}{2}$ vlig. = 11 bodd. 2 $\frac{1}{2}$ vlig. en in de volgende rekeningen in doorsnede 75 bodd. — 62 bodd. 11 vlig. = 12 bodd. 3 vlig.

Eindelijk wordt in elk der rekeningen verantwoord IIJ ƒ pay ontfaen van die van Helmont.

Er is voor uitgetrokken in de

1 ^e rekening	31 $\frac{1}{2}$ bodd.	} 1 ƒ pay alzoo = 10 $\frac{1}{2}$ bodd.
2 ^e „	31 $\frac{1}{2}$ „	
3 ^e „	1 $\frac{1}{2}$ Ar. guld.	} 1 ƒ pay alzoo = 11 bodd.
4 ^e „	33 bodd.	
5 ^e „	33 „	
6 ^e „	33 „	

Op blz. 251 van den 7ⁿ jaargang van dit Tijdschrift deelde ik de volgende aantekening mede, door mij getrokken uit het schepenenprotocol van Helmond, 1420:

9 d auts maken 1 ouden gr.

12 d niws maken 1 ouden gr.

Die d aut voir 1 pl. so koemde wail toe ende die d niws voir 2 $\frac{1}{2}$ β .

Uit het voorgaande blijkt nu duidelijk, dat hier met *auts* en *niws* is bedoeld het eijnsgeld. In de eerste rekening wordt 1 oude groot of 9 d oud geteld op 32 vlieguut, dat maakt $\frac{22}{9}$ of $3\frac{5}{9}$ vlieguut voor elken d oud.

In het bovenmedegedeeld staatje zien wij dat 1 plak = 3 $\frac{1}{2}$ vlieguut. Das stimmt also auffallend.

Helmond,

28 Nov. 1899.

AUG. SASSEN.